

Politikatudományi tanulmányok
2022

Budapest

POLITIKATUDOMÁNYI ELŐADÁSOK AZ
EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM ÁLLAM- ÉS
JOGTUDOMÁNYI KARA DOKTORI ISKOLÁJÁNAK
KONFERENCIÁJÁN

2022. június 17.

Kiadja: ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola
1053 Budapest V. Egyetem tér 1–3.
ISSN 2064-986X
DOI 10.56965

Szerkesztette: Dr. Antal Attila

Budapest
2022

TARTALOM

Tartalom.....	3
Előszó.....	5
A Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójának programja.....	6
Program.....	6
Czene-Joó Máté: Reziliencia, az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák	7
Bevezetés.....	7
Definíció, genealógia és koncepcionális alapok.....	8
Reziliencia a politikatudományban	10
Összegzés	14
Felhasznált irodalom	15
Máté Czene-Joó: Resilience, an Old but New Paradigm: Theories, Models, Perspectives .	17
Ferencz Gábor: Transznacionális populizmus Európában.....	18
Bevezetés.....	18
A társadalmi mozgalmak európaizációja	19
Populizmus, nacionalizmus és transznacionalizmus	20
A kutatás módszertani háttere	21
Elemzések.....	22
Alternatív elbeszélések Európáról.....	22
„A nép” diszkurzív létrehozása	23
Transznacionális identitás	24
Megvitatás	25
Összefoglalás.....	26
Felhasznált irodalom	28
Gábor Ferencz: Transnational Populism in Europe	30
Krasz Péter: A szlovén pártrendszer átalakulása a 2022-es választást követően.....	31
Bevezetés.....	31
Illékonyság	32
Zártság	34
Megjósolhatóság.....	34
Összefoglalás	40
Felhasznált irodalom	41
Péter Krasz: The Transformation of the Slovenian Party System after the 2022 Elections.	42
Rontó Renáta: A parlamenti házszabályok változása Magyarországon –.....	43
Bevezetés.....	43
A házszabályok jelentősége.....	43
Sieberer – Müller – Heller modell.....	45
Összefoglalás	48
Felhasznált irodalom	49
Renáta Rontó: The Transformation of Standing Orders in Hungary	50
Juhász Vanessza: Az érvelés, mint politikai cselekvés	51
Bevezetés.....	51
„Aki politizál az mindig válaszol és mindig válaszra vár”	52
A pragmadialektika elméleti kerete.....	53
A cselekvés eszköze: a stratégiai manőverezés.....	53
A deliberáció politikatudományi és pragmadialektikai megközelítése.....	54

A kommunikatív tevékenységek a pragmadialektika alapján	55
Stratégiai érvelési hibák	56
Konklúzió	57
Felhasznált irodalom	59
Vanessza Juhász: Argumentation, as a Form of Political Activity	60
Papházi Viktor: Demonstráció-kutatások a nemzetközi politikatudományi irodalomban	
– a protest survey kvantitatív módszerei.....	61
Bevezetés.....	61
A klasszikus protest survey design.....	62
Adatfelvétel dinamikus tömeg esetén.....	62
Adatfelvétel statikus tömeg esetén.....	64
A módszer korlátai	64
Válaszadás és eredményesség	66
Egy alternatív módszer: vegyes mintavétel.....	67
Összefoglalás.....	69
Felhasznált irodalom	70
Viktor Papházi: Quantitative Protest Survey Methods in the International Political Science Literature	71

ELŐSZÓ

2022-ben ismét jelenléti formában került megtartásra a Kari Doktorandusz Konferencia, amely ismét jelentős tudományos és közösségi tapasztalatot jelentett a Politikatudományi Doktori iskola doktoranduszai és minden egyéb résztvevő számára. A 2021-es év online konferenciája után újra személyesen oszthattuk meg egymással álláspontunkat és adhattuk visszajelzéseket a konferencián elhangzott előadásokra, segítve ezzel a Politikatudományi Intézet keretei között folytatott tudományos kutatásokat.

Ebben az évben a Kari Doktorandusz Konferencia Politikatudományi Szekciójába 10 PhD-hallgató jelentkezett. A 9 elhangzott előadást a korábbi évek tapasztalatai és mintái alapján három panelbe szerveztük: *Politikaelmélet, ideológiák, reziliencia panel* (vitavezető: Dr. Boda Zsolt); *Populizmus és pártrendszer panel* (vitavezető: Dr. Antal Attila); *Parlamentarizmus, rendszerkritika panel* (vitavezető: Dr. Szabó Andrea). A kötetben hat szerző tanulmánya kapott helyett, amely leképezi a 2022. június 17. elhangzott előadások sokszínűségét, a Politikatudományi Doktori Iskolában zajló kutatások sokféle irányát. Czene-Joó Máté a politikai rezilienciával, az ellenállóképesség régi és új paradigmájával foglalkozott. Ferencz Gábor az európai transznacionális populizmusok tendenciáit vizsgálta meg átfogó jelleggel. Krasz Péter a szlovén pártrendszernek a 2022-es választás következtében való átalakulásával foglalkozott. Rontó Renáta a parlament házszabályok változását elemezte történeti kontextusba ágyazva. Juhász Vanessza az érveléssel, mint politikai cselekvéssel kapcsolatban folytatott kutatásait tárta a közönség elé. Végül, de nem utolsó sorban Papházi Viktor a nemzetközi politikatudományi irodalom keretében vizsgálta meg a demonstráció-kutatásokat.

Az eddigiek felvillantják a Politikatudományi Doktori Iskola keretében zajló sokféle, sokirányú és interdiszciplináris kutatásokat. A korábbi évek online eseményei után a Doktori Iskola kutatói közösségnek sokat jelentett a személyes találkozás és a tapasztalatokat felhasználva a jövőben is folytatni fogjuk a Doktorandusz Konferenciák tudásmegosztáson és a tudományos közösségünk eredményeihez való hozzájáruláson alapuló gyakorlatát.

2022. augusztusa

A szerkesztő

**A KARI DOKTORANDUSZ KONFERENCIA POLITIKATUDOMÁNYI SZEKCIÓJÁNAK
PROGRAMJA**

2022. június 17.

PROGRAM

09.00-09.10	Plenáris ülés: dékáni köszöntő	
	Előadó	Cím
09.15-10.30	Politikaelmélet, ideológiák, reziliencia Vitavezető: Dr. Boda Zsolt	
	09.15-09.30 Kovács Beáta	A bátor baloldal és a gyáva jobb? A félelem és az ideológiai identitás kapcsolatáról (témavezető: Dr. Mándi Tibor)
	09.30-09.45 Czene-Joó Máté	Reziliencia, avagy az ellenálló képesség régi-új paradigmája: elméletek, modellek, perspektívák (Dr. Boda Zsolt)
	09.45-10.00 Derekas Győző	Az ember képe Carl Schmitt Land und Meer-jében (Dr. Szabó Márton)
	10.00-10.15 Koroncai András	A politikai és a szuverén Carl Schmittnél (témavezető: Dr. Karácsony András)
	<i>10.15-10.30 Vita</i>	
10.45-12.00	Populizmus és pártrendszer Vitavezető: Dr. Antal Attila	
	10.45-11.00 Ferencz Gábor	Transznacionális populizmus Európában (témavezető: Dr. Antal Attila)
	11.00-11.15 Benedek István	A populista választási autokrácia elmélete és gyakorlata (témavezető: Dr. Arató Krisztina és Dr. Fleck Zoltán)
	11.15-11.30 Krasz Péter	A szlovén pártrendszer átalakulása a 2022-es választást követően (témavezető: Dr. Antal Attila)
	<i>11.30-11.45 Vita</i>	
12.00-13.00	Parlamentarizmus, rendszerkritika Vitavezető: Dr. Szabó Andrea	
	12.00-12.15 Rontó Renáta	A magyar parlamenti házszabályok (témavezető: Dr. Stumpf István)
	12.15-12.30 Juhász Vanessza	Az érvelés, mint politikai cselekvés (témavezető: Dr. Bene Márton)
	12.30-12.45 Papházi Viktor	Demonstráció-kutatások – a protest survey módszerei (témavezető: Dr. Szabó Andrea)
	<i>12.45-13.00 Vita</i>	

CZENE-JOÓ MÁTÉ: REZILIENCIA, AZ ELLENÁLLÓ KÉPESSÉG RÉGI-ÚJ PARADIGMÁJA: ELMÉLETEK, MODELLEK, PERSPEKTÍVÁK

DOI: 10.56965/2022.1.Czene

Bevezetés

A reziliencia fogalma rendkívüli népszerűsége tette számos tudományterületen az elmúlt évtizedekben, találkozhatunk vele mind természet- és társadalomtudományi kontextusban, elsősorban az ökológia és környezeti tanulmányok¹, továbbá a biztonság-² és politikatudományok³ területein is. A reziliencia fogalmát leggyakrabban „rugalmas ellenálló képességként” fordítják, amely értelmezhető lokális és nemzeti, kollektív és egyéni szinteken, továbbá általában a különböző természeti és társadalmi válságjelenségekre, katasztrófákra, fenntarthatósági kihívásokra adott válaszok vonatkozásában, az érintett szintek és szereplők effektív felkészülésének, autonóm cselekvő képességének és adaptációs kapacitásainak vonatkozásában alkalmazzák⁴. A fogalom nem csupán tudományos, analitikus kategória, hanem politikai aktivizmus és közpolitikai programok tárgya is egyben, számos ország és nemzetközi szervezet alkalmazza, mint például az Európai Unió⁵ vagy az ENSZ⁶, a gazdasági és politikai stabilitást, továbbá fenntartható fejlődést célzó programjaikban, illetve a koronavírus-járvány és az azzal járó válságjelenségekkel való szembenézés eszközeként⁷.

A rezilienciát több szinten és dimenzióban is értelmezhetjük. Elsőként egyéni szinten, amely az individuum traumákkal szembeni ellenálló képességére utal, ez elsősorban a pszichológia tudományága számára releváns. A csoportok és közösségek vonatkozásában az ellenálló képesség a kollektív cselekvés különböző módozataiban jelenik meg, és olyan karakterisztikákat azonosítanak vele, mint a közösség belső diverzitásának megőrzése, a létfontosságú funkciók működtetéséhez szükséges források biztonsága és redundanciája, vagy a részvételiség ösztönzése⁸. Intézmények vonatkozásában a rezilienciát az azok felkészülését és változashoz való alkalmazkodóképességének megteremtését szolgáló eljárási formák, mint például különböző jövőkutató tevékenységek alkalmazása, a válságeseményekkel kapcsolatos cselekvési tervek megalkotása és a szervezeti-kollektív jelentésadási folyamatok, illetve a folyamatos reflexióra és tanulásra készítő mechanizmusok alkalmazásában érhetjük tetten⁹. Végezetül az ellenálló képességet gyakran terjesztik ki a társadalom vagy az állam egészére vonatkozó rendszerszintre, ami az előbbieken tárgyalt dimenziók és szintek összességéként jelenik meg, ezzel az értelmezéssel találkozhatunk például az Európai Unió esetében is¹⁰.

A kutatásom motivációit elsősorban az elmúlt évek eseményei, a koronavírus-járvány jelentette gazdasági, politikai és egyéb társadalmi válságjelenségek, az azokra adott kormányzati reakciók és válaszkísérletek, illetve a tudományos reflexió igényei adják. Hazánkban visszafogott, de élénkülő érdeklődés mutatkozik a reziliencia tudományos

¹ Holling 1973; Bodin – Wiman 2004.

² Thoma et al. 2016.

³ Humbert – Joseph 2019.

⁴ Longstaff et al. 2010; Duchek 2020.

⁵ Ld. Global Strategy 2016.

⁶ Kimber 2019.

⁷ Pereirinha – Pereira 2021.

⁸ Székely 2015; Longstaff et al. 2010.

⁹ Vogus – Sutcliffe 2007; Weick – Sutcliffe 2007; Xiao – Huan 2017; Duchek 2020.

¹⁰ Manca – Benczur – Giovanni 2017.

vizsgálata irányában¹¹, politikatudományi szempontból pedig mint alulexponált, sőt, feltérképezetlen területről beszélhetünk. Nemzetközileg ennek az ellenkezőjét tapasztalhatjuk, az elmúlt évtizedekben a reziliencia csaknem minden kapcsolódó diszciplína fősodrába betört, a közelmúlt válságos időszakának eseményei pedig katalizátorként szolgáltak az ellenálló képességgel és adaptációval foglalkozó tudományos diskurzus elmélyítéséhez és új szempontokkal való kibővítéséhez. A kutatás tehát hiánypótló jelleggel, Magyarországon az eddigiekben mellőzött területen való vizsgálódásra tesz kísérletet, a reziliencia fogalmi alapjainak és politikatudományi szempontból releváns aspektusainak vizsgálatával.

A következőkben arra vállalkozom, hogy röviden bemutassam a reziliencia definícióját, genealógiáját, tudományterületek közötti transzferét és legfőbb meghatározási kísérleteit. Ezt követően felvázolom a jelentőségét a politikatudomány számára, megpróbálom elhelyezni a vonatkozó kormányzással kapcsolatos elméletek között, ismertetem a legfőbb vonatkozó politikai dilemmákat, majd összegzéssel zárom a tanulmányom.

Definíció, genealógia és koncepcionális alapok

A reziliencia koncepciójának alapos megértéséhez érdemes annak kialakulását, a különböző tudományterületek közötti transzferét, és ezáltal lassú jelentésváltozását is megvizsgálnunk. Ez kifejezetten azért is hasznos lehet, mivel gyakori kritika a reziliencia kutatásában az általános definiálatlanság, folyamatos többértelműség¹². A *reziliencia* fogalma a matematikában, fizikában és mérnöki tudományokban jelent meg elsőként, ebben a kontextusban alapvetően a *stabilitáshoz* kötődő, rugalmasságot, *elaszticitást* is magába foglaló koncepcióként találkozhatunk vele¹³. A reziliencia így egy olyan entitás tulajdonsága, amely ellenálló a rendszer többi szereplőjével, és alapvetően minden külső behatással szemben. A gyakorlatban egy olyan testként képzelhetjük el, amely rugalmas ütközésre képes csaknem minden felületen, így az eredeti formáját minden találkozás után képes visszanyerni.

Az ökológiában az 1970-es években jelent meg a fogalom, elsőként Holling¹⁴ munkáiban, aki az ebben az értelemben felfogott ellenálló képességet a *komplex dinamikus rendszerek* vonatkozásában vezette be¹⁵. A rendszerelméleti alapok és a komplexitásra való hivatkozás csaknem a kezdetektől fogva állandó jellemzőként említhető. Ez az értelmezési keret olyan rendszerek vizsgálatára szolgál, amelyeket a résztvevők diverzitása, összekötöttsége, kapcsolati hálóiakat pedig sokrétűség, multidimenzionalitás és nemlineáris jelleg karakterizálja¹⁶. A komplex rendszerekben ezért korlátozott kiszámíthatóság is érvényesül, a felmerülő válságjelenségek pedig sosem izoláltak, hanem tovább gyűrűznek a rendszer más, előzetesen akár a kiindulóponttól függetlennek vélt területeire is (*cascading failure*). A reziliencia ebben a felfogásban tehát mint *kvalitás*, mint egy rendszer tulajdonsága jelenik meg.

A reziliencia koncepciója hamar népszerűvé vált az ökológia területén, a társadalomtudományok területeire pedig innen már jól lekövethető pálya vezetett: az ökológiai és társadalmi rendszerek párhuzamba állításával, a természeti és emberi közösségek tulajdonságainak és működésének – korlátok közötti – megfeleltetésével a rugalmas ellenálló képesség alkalmazhatóvá vált társadalomtudományi kontextusban is. A komplex rendszerek ellenálló képességével kapcsolatos diskurzus a biztonság- és hadtudományok területein is

¹¹ Ld. a Replika tematikus kiadványát 2015-ből, kifejezetten Székely 2015; emellett pedig Békés 2002; Kuslits 2015; Pirisi 2017 és 2019; Szép et al. 2020.

¹² Humbert – Joseph 2019.

¹³ Bodin – Wiman 2004.

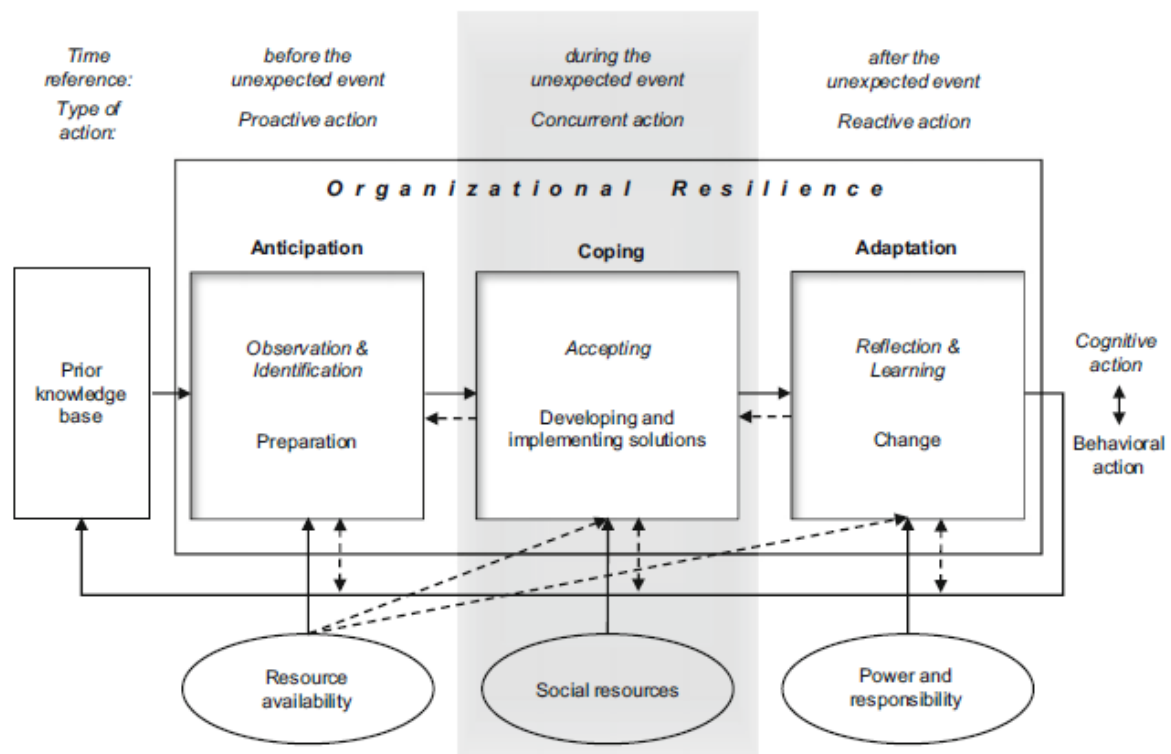
¹⁴ Holling 1973.

¹⁵ Szokolszky – V. Komlósi 2015: 44.

¹⁶ Perrow 1984.

elterjedt¹⁷, kiterjesztve azt az ökológiából ismert, lokális és regionális szocio-ökológiai rendszerekkel kapcsolatos kontextusból magas kockázatú technológiákkal, kritikus infrastruktúrával, ezek fegyveres, katonai védelmével, később pedig államok és instabil térségek vonatkozásában is értelmezhetővé téve a fogalmat. A politikatudományban a természettudományok által informált és motivált környezetvédelmi és egyéb szakpolitikai aktivizmus révén a közpolitikával és kormányzással foglalkozók, a nemzetközi kapcsolatok és global governance kutatóinak érdeklődését keltette fel leginkább. Mindezen területek pedig közös alanyra találtak, miután az ENSZ a katasztrófák kockázatának csökkentését célzó (a szakirodalomban gyakran DRR – *Disaster Risk Reduction*) 2005-ös hyogoi keretrendszerben zászlajára tűzte a fogalmat.

Az ENSZ a rezilienciát 2005-ben a következőképp határozta meg: „The capacity of a system, community or society potentially exposed to hazards to adapt, by resisting or changing in order to reach and maintain an acceptable level of functioning and structure This is determined by the degree to which the social system is capable of organising itself to increase this capacity for learning from past disasters for better future protection and to improve risk reduction measures.”¹⁸. Ahogyan láthatjuk, itt már az értelmezési szintek tekintetében egy kibővített, fogalmilag azonban mégis minimalista definícióval találkozunk. Az érintettségi szintek összekötése és egyre magasabb, társadalmi vagy állami szinten való meghatározása fontos lépés, hiszen ezzel egyszerre új elméleti dimenziókat nyitunk, és új feladatokat is ruházunk az ellenálló képességet megteremteni kívánó programokra. Mindeközben persze azzal a trade offal is számot kell vetnünk, hogy így mind az elmélet, mind a gyakorlat területein egyre nehezebben megfoghatóvá válik a jelenség.

1. ábra. A ciklusmodellszerű működés illusztrációja Duchek (2020) intézményi reziliencia elméletében.

¹⁷ Thoma et al. 2016.

¹⁸ UNISDR 2005: 4.

Mindezt összegezve a következő pontokban foglalhatjuk össze a reziliencia definiálási kísérleteit és koncepcióját érő változásokat.

A reziliencia fogalma folyamatos bővülésen ment keresztül: a szervesen tudományok direkt fizikai behatásokkal szembeni ellenálló képességétől távolodva, az ökológiai reziliencia fogalom már a lokális és regionális természeti rendszerek környezeti és ember által előidézett változásokkal szembeni ellenállására, továbbá ennek társadalmi rendszerekkel való keresztszétére bővült. Ezzel szemben a kiterjesztett, ma is ismert, leginkább a DRR elméleteiben alkalmazott reziliencia már sokkal absztraktabb, gyakran holisztikusan, és jellegükben dinamikusként megjelölt *kockázatokkal* és *sérülékenységekkel* szemben fogalmazták meg, amelynek alanyai mind az egyéni, közösségi és intézményi - szervezeti szintekről, illetve ezek összetételükben változatosan meghatározott rendszerszintjeiről kerülnek ki. Ezek a kockázatok a hyogoi keretrendszerben már olyan elemeket is tartalmaznak, mint demográfiai, társadalmi és technológiai változások, megfelelő tervezést nélkülöző urbanizációs folyamatok, környezeti degradáció és klímaváltozás emberi közösségekre gyakorolt hatása, fogyatkozó erőforrásokért zajló versengés, vagy éppen járványok¹⁹.

Az ellenállás tárgyának bővülő, egyre fluidabb meghatározása az elaszticitás és flexibilitás szervesen közegekben alkalmazott koncepcióit a természeti és társadalmi viszonyokban gyakrabban használt adaptáció fogalmára cserélte. Ez a kényszerű változás magával vonta a reziliencia működésének ciklusmodellszerű, a felkészültség – adaptivitás – transzformativitás hármasából eredő felvázolását, amivel gyakran találkozhatunk egyes szinteken, például közösségek, intézmények vagy éppen a társadalom egésze vonatkozásában meghatározott reziliencia modellekben²⁰.

Kezdetekben a rezilienciát mint komplex rendszerek *tulajdonságát, kvalitását* határozták meg, később azonban a folyamatos kiterjesztések és egymástól egyre távolabbi területeken való alkalmazás az egyébként is gyengén meghatározott koncepcionális kereteit szétfeszítette. Ennek következtében egyre gyakrabban kezdtek a rezilienciára lazábban, *gondolkodásmódként* hivatkozni, ami diszciplínákon és gyakorlati alkalmazási területeken átível²¹. A szakirodalomban ezzel „*resilience thinking*”-ként, *rezilienciaalapú gondolkodásként* találkozhatunk, amelyet a gyakorlatban alkalmazott, az ellenálló képesség megteremtését célzó programok mögött álló, kormányzást és közpolitika-alkotást motiváló gondolkodásformaként, egyesek paradigmaként határoznak meg²².

Reziliencia a politikatudományban

A következőkben a reziliencia koncepciójának politikatudományi vizsgálati perspektíváit járom körbe. Az előbbiekben megismerhettük a fogalom eredetét és tudományterületek közti transzferét, illetve az ezekből következő változásokat, mindezek után pedig a reziliencia politikatudományi relevanciájának, domináns megközelítési és vizsgálati módjainak bővebb kibontására vállalkozom.

Ahogy az az előbbiekben, a fogalom és a hozzá társított jelzők kapcsán bemutattam, a középponti problémát az ellenálló képesség megteremtése adja. Az ellenálló képesség valamennyi emberi közösség alapvető célja, hiszen mind a természetes, mind az ember alkotta környezet számtalan egzisztenciális fenyegetést rejt. A felkészültség és a kockázatok effektív kezelésére (*risk governance*) való képesség természetesen minden társadalmi entitás számára

¹⁹ UNISDR 2005: 1.

²⁰ Ld. például Székely 2015 szakirodalmi ismertetőjét közösségek vonatkozásában, intézményekkel kapcsolatban pedig Duchek 2020 modelljét.

²¹ Korosteleva – Flockhart 2020.

²² Korosteleva – Flockhart 2020.

kívánatos tulajdonság, hiszen csökkentik a katasztrófák által követelt emberéletek számát, az anyagi kár mértékét, és gyorsítják a helyreállítás folyamatait. A reziliencia fogalma így csaknem elválaszthatatlan kapcsolatba került a fenntarthatóság problémakörével is, gyakran szabadon felcserélhető célokként meghatározva őket. Összességében tehát az ellenálló képesség kiépítésére irányuló erőfeszítéseket a kormányzás alapvető feladatainak tekintjük, és világszerte számos különböző módszert és megközelítést azonosíthatunk kihívásainak leküzdésére²³.

A kockázati tényezők kezelésének és elhárításának egyre inkább a politikai viták élvonalba kerülését magyarázza Ulrich Beck²⁴ nagyhatású elmélete a *rizikótársadalomról* (másképp: *kockázat-társadalom*). Beck modernitás elméletébe ágyazva, történelmi perspektívában szemléli a társadalomfejlődés alakulását, megkülönböztetve premodern, ipari és végül rizikótársadalmat. Ezeket a történelmi periódusokat természetesen különböző közösség-szervezési és termelési formák, technológiák választják el egymástól, ebből eredően pedig különféle veszélyekkel is néznek szembe.

A legutóbbi, ipariból rizikótársadalomba való váltást az ipari társadalom technológiai vívmányaiból eredő újfajta veszélyek és kockázati tényezők kényszerítik ki. Ezek a veszélyek nem csak abban különböznek a korábbiaktól, hogy új, magas kockázatú technológiák alkalmazásából erednek (pl. nukleáris energia), de jellegükből eredően már nem csupán egyes földrajzilag meghatározott csoportokra jelentenek veszélyt, hanem a kockázat eloszlása sokkal „demokratikusabb”, egyenletesebb, hiszen a klímaváltozással, járványokkal vagy éppen egy nukleáris katasztrófával szemben végsősoron csaknem mindannyian hasonló veszélyben vagyunk. A rizikótársadalmat az különbözteti meg az iparitól, hogy a veszélyeket felismerve azok köré szervezzük a társadalmunk: a különböző kockázati tényezőkre reflektálunk mind a kormányzás és közösség-szervezés folyamataiban, illetve gazdasági döntésekben, a társadalmi – politikai cselekvésünk középpontjába kerülnek a csökkentésükre, mitigálásukra vonatkozó erőfeszítések, példaként pedig természetesen elég lehet a környezetvédelmi aktivizmus sokrétű hatásaira gondolnunk.

Hogyan érdemes ebben a kontextusban a rezilienciáról gondolkodnunk? A reziliencia fogalma illeszkedik ebbe az elméleti keretbe, hiszen kielégíti annak igényeit a veszélyek „demokratikusságával” kapcsolatban. Beck gondolatmenetét követve, a társadalmunkra leselkedő veszélyek jellegének megváltozása, globálissá válása, azaz kiterjedésük és potenciális fenyegetési körük radikális kiszélesedése miatt olyan ellenálló képességi paradigmára van szükség, amely képes rendszerszemlélettel, a veszélyek összes lehetséges hatásával szemben ellenálló képességet építeni. A rizikótársadalom elmélete segít beágyazni a reziliencia koncepcióját a szélesebb társadalomelméleti kontextusba, perspektívát nyit társadalomra gyakorolt hatásainak további értelmezésére és vizsgálatára.

²³ Bővebben ld. az OECD szakpolitikai kiadványait a kockázatkezeléssel kapcsolatban, kifejezetten OECD 2014.

²⁴ Beck 1986.

Periódus	Példák veszélyekre	Veszélyforrások jellege	Kitettség mértéke / elkerülés lehetősége
Premodern társadalom	Természeti katasztrófák, pl. földrengés	Külső, természetes, nem ember alkotta	Egyenlő kitettség, nem kerülhető el
Ipari társadalom	Munkanélküliség, balesetek (közlekedési, munka, stb.)	Mesterséges, ember alkotta	Csoportszintű kitettség / elkerülhető, a károk minimalizálhatók
Rizikótársadalom	Radioaktív sugárzás, klímaváltozás, terrorizmus	Mesterséges, ember alkotta	Egyenlő kitettség, nem kerülhető el

1. táblázat. Társadalmi fejlődésünk periódusai és a meghatározó veszélyek jellege. Az ábra alapjául szolgált: Sørensen – Christiansen, 2014: 16.

A rizikótársadalom elméletétől továbbhaladva, a reziliencia programok kormányzásban és nemzetközi politikai viszonyokban betöltött szerepének vizsgálata és értelmezési kísérleteiben megkerülhetetlen munkát köthetünk David Chandler nevéhez. Chandler²⁵ nagyhatású művének címével is határozott szerepet jelöl ki a rugalmas ellenálló képesség paradigmája számára: *Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity*. Chandler elsőként a társadalmi valóság egyre növekvő komplexitásának problémája felől közelít. A szerző felvázolja azt az ismeretelméleti háttérrel, amely az értelmezésében a huszadik századi liberális és neoliberais kormányzás megközelítéseinek alapelveit szolgáltatta, a *rezilienciaalapú gondolkodást* pedig ezek meghaladásaként mutatja be. Chandler leírásában a modernista – liberális, keyseniánus top – down megközelítésekkel operáló kormányzás episztemológiai háttérét a „tudjuk, hogy mit tudunk” kijelentés és annak ismeretelméleti implikációi foglalják össze, míg az ennek elégtelenségét hangoztató neoliberális, bottom – up eszközöket alkalmazó, piacra hagyatkozó kormányzás a komplex élet folyamataira a „tudjuk, hogy nem ismerjük őket” kijelentéssel válaszol. A rezilienciaalapú gondolkodás szerinte azonban ezen is túllép, és a megismerhetetlenséget alapul véve a komplex élet folyamataira úgy gondol, mint amikről „nem tudjuk, hogy nem ismerjük őket”.

Chandler ezzel a felvezetéssel az ellenálló képességgel kapcsolatos tudományos vizsgálódásban egy korábban többnyire feltáratlan, ismeretelméleti aspektust világított meg, amellyel egyben reflektált a koncepció negatív meghatározásának (*mivel szemben ellenálló?*) kibővülésére és ennek a kormányzati cselekvésben betöltött funkciójára. Chandler felvezetésében érthetővé válik, sőt, elkerülhetetlennek tűnik a korábban bemutatott elméleti kitérülés és az ebből eredő holisztikus jelleg.

²⁵ Chandler 2014.

A neoliberalizmus és neoliberais kormányzáshoz való viszonyulás vizsgálata többeket is megihletett, leginkább az angolszász világ reziliencia megközelítéseinek kutatásában²⁶. Ezek a munkák többnyire a nemzetközi kapcsolatok és global governance kutatóitól érkeznek, többségüket kritikai megközelítés jellemzi, a reziliencia és a neoliberais kormányzás közötti kapcsolatot felfedni (vagy inkább leleplezni) kívánó szándékkal, kiemelve a rugalmas ellenálló képesség koncepciójának illeszkedését a neoliberais diskurzusokhoz és kormányzási formákhoz, továbbá ezen ellenálló képesség alanyaira gyakorolt formáló hatását, azaz milyen egyéneket, intézményeket, közösségeket kreál a reziliencia.

Joseph²⁷ a foucaulti biopolitika és biohatalom elméleteihez fordul, a rezilienciát pedig mint az úgynevezett *governmentalitás* egyik formáját határozza meg. A *governmentalitás* Foucault modern államokban megfigyelhető hatalmi viszonyokkal kapcsolatos vizsgálódásainak egyik központi fogalma. A *governmentalitás* elmélete a hatalomgyakorlás alanyainak az önnön kormányzásuk módjaihoz való viszonyulásáról szól, azon is belül az abban való önkéntes részvételükről, az állampolgárok és közösségek önmaguk kormányzásáról. A neoliberalizmusban ez úgy juthat érvényre, mint szabad polgárok felelősségvállalása sorsuk felett, autonóm szembenézéssel az őket övező veszélyekkel, egy társadalmi és gazdasági viszonyok kormányzásától visszahúzódó állam képe mellett. A *governmentalitást* gyakran írják le úgy is, mint „távrol” kormányzást, hiszen az állami hatalom látszólag visszavonul, így a közvetlen fegyelmezés helyett az önfegyelmezés, a piacorientált társadalmi rendszer által megkívánt viselkedési formák internalizálása és önkéntes gyakorlása kerül a középpontba.

Könnyen belátható, hogy ez az elméleti keretezés miért tűnik alkalmasnak a reziliencia esetében: az ellenálló képesség kiépítéséről szóló nemzetközi policy diskurzus központi eleme az autonóm cselekvőképesség megteremtése, ám mindezt a piaci működés logikájának beépítésével, az állami hatalom helyett a közösségek előtérbe helyezésével, azon is belül az egyéni felelősség hangsúlyozásával. Az autonóm cselekvőképesség pedig a társadalmi, gazdasági és természeti tényezők összekötöttségének, és így a kockázatok dinamikus felfogásának és a nekik való kitettség elkerülhetetlenségének kontextusában jelenik meg²⁸. Joseph ezek nyomán a rezilienciát mint „beágyazott neoliberalizmust” emlegeti, amely csupán eszköz a normakövetés kikényszerítésére, és a neoliberais kormányzási formák újratermelésére, a nemzetközi és belpolitikai viszonyokban egyaránt.

Az előbbiekben bemutatott két megközelítés, Chandler és Joseph reprezentatívnak tekinthető munkái nyomán, hasonlóságot mutat a komplexitás kihangsúlyozása, és az abból eredő ismeretelméleti háttér kockázatokra és sérülékenységre vonatkozó implikációi tekintetében, a két irányzat közötti vita pedig a neoliberais kormányzási formákhoz kötődő kapcsolatban érhető tetten. Joseph a reziliencia és neoliberalizmus közötti konzisztenciát, az ellenálló képesség megerősítő hatását kiemelve nevezi azt „beágyazottnak”, míg Chandler poszt-neoliberaiszként határozza meg azt²⁹.

A reziliencia elmélete mindezek mellett számos további politikai dilemmát hordoz magában, amelyek egyik csoportja annak az alapvetően természettudományi és ökológiai eredetéből fakadó megközelítési módjai adják. MacKinnon és Derickson³⁰ kiemeli, hogy a természeti és társadalmi rendszerek közötti párhuzamok állítása csupán korlátozások mellett maradhat érvényes. A reziliencia logikájának társadalmi kapcsolatokra vetítése pedig problematikus, hiszen a változásokkal szembeni ellenállás és az azokhoz való alkalmazkodás apolitikus, decentralizált természettudományos közegének átültetése nem teszi lehetővé a társadalmi

²⁶ Joseph 2018.

²⁷ Joseph 2013.

²⁸ Joseph 2013.

²⁹ Mavelli 2019

³⁰ MacKinnon – Derickson 2013: 259.

valóság komplexitásának modellezését, mivel az így a létező társadalmi kapcsolatokat és intézményeket „természetesnek és adottnak” tekinti. A reziliencia ebben a felfogásban konzervatív a társadalmi hierarchiával szemben, és ez a megerősítő hatás az elnyomó hatalmi struktúrákat is konzerválja.

MacKinnon és Derickson a rezilienciát övező diskurzus kapcsán elsősorban azt kritizálja, hogy a felmerülő válságjelenségeket természetesként kellene elfogadnunk, amit a neoliberalizmus „elkerülhetetlen globalizációhoz” kapcsolódó diskurzusához hasonlítanak. A reziliencia ebben a megközelítésben ismét a korábbi, létező tendenciákat megerősítő hatásként jelenik meg, amely a kormányzati felelősséget igyekszik levenni a döntéshozók válláról, és áthelyezni a közösségek és egyénekére (*responsibilization*), mondván a krízishelyzetek elkerülhetetlenek, így a valódi felelősséget az önnön és közösségeink felkészítése adja. Ehhez hasonló következtetésekre jut Amery³¹ is, aki a brit szociálpolitika vizsgálatában a rezilienciát mint a kockázati tényezőket természetesként kezelő, depolitizáló jelenségként írja le. Kimber³² a nemzetközi szervezetek rezilienciadiskurzusa kapcsán pedig a szándékos meghatározatlanságot és kétértelműséget emeli ki, amire esetében az ENSZ reziliencia programjainak vizsgálata közben jutott. Ez ismételten visszautal a korábbiak már tárgyalt reziliencia és neoliberalizmus tematikához, ami megint jól mutatja, mennyire központi szerepet tulajdonítanak kutatók az ellenálló képesség kormányzás elméletekkel való kapcsolatának, és az esetlegesen felmerülő másodlagos hatások vizsgálatának.

Összegzés

A reziliencia fogalmának elterjedése és népszerűsége a fentiek ismeretében nem tűnik meglepő jelenségnek, világos ív rajzolható ki annak fejlődése, használatának tudományterületek közötti elterjedése, majd szakpolitikai aktivizmus tárgyává válásának vonatkozásában. A megannyi idetartozó politikai dilemma között a legfontosabbak az ellenálló képesség mibenlétével kapcsolatos viták, a megteremtésére irányuló erőfeszítéseket övező érdekellentétek, illetve az ellenálló képesség megteremtését és fenntartását célzó közpolitikai programok kormányzásban betöltött szerepével, és azok másodlagos, nem (feltétlenül) szándékolt hatásaival kapcsolatosak.

A fogalom tudományos alkalmazását elsősorban konceptualizációs kihívások nehezítik: a tudományos közösségekben a fogalmi evolúció kapcsán bemutatott okok miatt nincs konszenzus a definíciót és a részterületi lehatárolásokat illetően. Véleményem szerint a további vizsgálódás azonban messzemenően indokolt, és ennek legfőbb okát a téma nyugodni nem akaró aktualitása adja, miszerint az ellenálló képességgel kapcsolatos tematika – és kifejezetten a reziliencia fogalom – a koronavírus-járvány és az azt követő, kísérő társadalmi válságjelenségek, illetve az elmúlt évtizedek „sztártémájának” számító fenntarthatósági kihívások témakörével való szoros kapcsolódása miatt várhatóan még hosszú ideig nem kerül le a napirendről.

Ez az írás egy doktori kutatás megalapozó, útkereső szakaszának összegzésének tekinthető, amely számos irányban továbbfejlődhet még. Az egyik legígéretesebb kutatási irány az európai uniós reziliencia fogalom vizsgálata, az EU különböző szakpolitikai anyagaiban megjelenő ellenálló képesség kiépítésére vonatkozó tervek elemzésével. Ez összevethető és összehasonlítható az ugyancsak egyes elemeiben markánsan elkülönülő angolszász reziliencia koncepcióval, amely az angloszféra országaiban szintén nagy népszerűségnek örvend. Emellett készíthető esettanulmány az ellenálló képesség valamely releváns értelmezési szintjének hazai érvényesüléséről, közösségi, intézményi vagy ágazati ellenálló képesség vonatkozásában.

³¹ Amery 2018.

³² Kimber 2019.

Felhasznált irodalom

- Amery, Fran (2018): Resilience in British social policy: Depoliticising risk and regulating deviance. *Politics*, 39. évf. 3. szám, pp. 363 – 378. <https://doi.org/10.1177/0263395718777920>
- Beck, Ulrich (1986): *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in eine andere Moderne*. Suhrkamp Verlag.
- Békés Vera (2002): A reziliencia-jelenség, avagy az ökológizálódó tudományok tanulságai egy ökológizált episztemológia számára. In: Forrai G., Margitay T. (szerk.): *Tudomány és történet*. Typotex, Budapest, pp. 215 – 228.
- Bodin, Per; Wiman, Bo (2004): Resilience and Other Stability Concepts in Ecology: Notes on their Origin, Validity, and Usefulness. In: *ESS Bulletin*, 2. évf. 2. szám, pp. 33 – 43.
- Chandler, David (2014): Beyond neoliberalism: resilience, the new art of governing complexity. In: *International Policies, Practices and Discourses*, 2. évf., pp. 47 – 63. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.878544>
- Chandler, David (2014): *Resilience. The Governance of Complexity*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315773810-3>
- Duchek, Stephanie (2020): Organizational resilience: a capability-based conceptualization. *Business Research*, 13. szám, pp. 215 – 246. <https://doi.org/10.1007/s40685-019-0085-7>
- Holling, Crawford Stanley (1973): Resilience and Stability of Ecological Systems. In: *Annual Review of Ecology and Systematics*, 4. évf., pp. 1 – 23. <https://doi.org/10.1146/annurev.es.04.110173.000245>
- Humbert, Clemence; Joseph, Jonathan (2019): Introduction: the politics of resilience: problematising current approaches. In: *International Policies, Practices and Discourses*, 7. évfolyam, pp. 215 – 223. <https://doi.org/10.1080/21693293.2019.1613738>
- Joseph, Jonathan (2013): Resilience as embedded neoliberalism: a governmentality approach. *Resilience*, 1. évf. 1. szám, pp. 38 – 52. <https://doi.org/10.1080/21693293.2013.765741>
- Joseph, Jonathan (2018): *Varieties of Resilience. Studies in Governmentality*. Cambridge. <https://doi.org/10.1017/9781316551028>
- Kimber, Leah R. (2019): Resilience from the United Nations Standpoint: The Challenges of “Vagueness”. In: Wiig, Siri; Fahlbruch, Babette (szerk.): *Exploring Resilience. A Scientific Journey from Practice to Theory*. Springer. pp. 89 – 96. https://doi.org/10.1007/978-3-030-03189-3_11
- Koliou, Maria; van de Lindt, John W.; McAllister, Therese P.; Ellingwood, Bruce R.; Dillard, Maria; Cutler, Harvey (2018): State of the research in community resilience: progress and challenges. *Sustain Resilient Infrastructure*, pp. 1 – 34. <https://doi.org/10.1080/23789689.2017.1418547>
- Korosteleva, Elena; Flockhart, Trine (2020): Resilience in EU and International Institutions. Redefining Local Ownership in a New Global Governance Agenda. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003089117>
- Kuslits Béla (2015): Reziliencia társadalmi és ökológiai rendszerekben. In: *Alkalmazott pszichológia*, 2015/1, pp. 27 – 41. doi.org/10.1556/2065.181.2020.12.8
- Longstaff, Patricia H.; Armstrong, Nicholas J.; Perrin, Keli; Parker, Whitney May; Hidek, Matthew A. (2010): Building Resilient Communities: A Preliminary Framework for Assessment. *Homeland Security Affairs*, 6. évf. 3. szám, pp. 1 – 23.
- MacKinnon, Danny; Derickson, Kate Driscoll (2012): From resilience to resourcefulness: A critique of resilience policy and activism. *Progress in Human Geography*, 37. évf. 2. szám, pp. 253 – 270. <https://doi.org/10.1177/0309132512454775>

- Mavelli, Luca (2019): Resilience beyond neoliberalism? Mystique of complexity, financial crises, and the reproduction of neoliberal life. *Resilience*, 7. évf. 3. szám, pp. 224 – 239. <https://doi.org/10.1080/21693293.2019.1605661>
- OECD (2014): Boosting Resilience through Innovative Risk Governance. OECD Reviews of Risk Management Policies. pp. 1 – 150. <https://doi.org/10.1787/9789264209114-en>
- OECD (2018): National Risk Assessments. A Cross Country Perspective. OECD Publishing, Párizs.
- Perrow, Charles (1984): Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies. Princeton University Press. doi.org/10.1515/9781400828494
- Pereirinha, José Antonio Correia; Pereira, Elvira (2021): Social resilience and welfare systems under COVID-19: A European comparative perspective. *Global Social Policy*, 21. évf. 3. szám, pp. 569 – 594. <https://doi.org/10.1177/14680181211012946>
- Pirisi Gábor (2019): A reziliencia lehetséges értelmezése a településföldrajzi kutatásokban. In: *Tér és Társadalom*, 33. évf. 2. szám, pp. 62 – 81. <https://doi.org/10.17649/TET.33.2.3080>
- Sørensen, Mads P.; Christiansen, Allan (2014): Ulrich Beck. An Introduction to the Theory of Second Modernity and the Risk Society. Routledge. https://doi.org/10.1007/978-3-319-04990-8_2
- Székely Iván (2015): Reziliencia: a rendszerelmélettől a társadalomtudományokig. *Replika*, 2015/5. szám, pp. 7 – 23. <https://doi.org/10.17355/rkkpt.v23i2.65>
- Szép Sebestyén Tekla; Szendi Dóra; Nagy Zoltán; Tóth Géza (2020): A gazdasági reziliencia és a városhálózaton belüli centralitás közötti összefüggések vizsgálata. In: *Területi Statisztika*, 60. évf. 3. szám, pp. 352 – 369. <https://doi.org/10.15196/TS600303>
- Szokolszky Ágnes; V. Komlósi Annamária (2015): A „reziliencia-gondolkodás” felemelkedése – ökológiai és pszichológiai megközelítések. *Alkalmazott pszichológia*, 15. évf. 1. szám, pp. 11 – 26. <https://doi.org/10.17627/ALKPSZICH.2015.1.11>
- Thoma, Klaus; Scharte, Benjamin; Hiller, Daniel; Leismann, Tobias (2016): Resilience Engineering as Part of Security Research: Definitions, Concepts and Science Approaches. *European Journal for Security Research*, 1. évf. 1. szám, pp. 3 – 19. <https://doi.org/10.1007/s41125-016-0002-4>
- UNISDR (2005): Hyogo Framework for Action 2005 – 2015: Building the Resilience of Nations and Communities to Disasters. World Conference on Disaster Reduction. 2005.01.18-22. <https://www.unisdr.org/2005/wcdr/intergover/official-doc/L-docs/Hyogo-framework-for-action-english.pdf> (letöltve: 2022.07.05.)
- Vogus, Timothy J.; Sutcliffe, Kathleen M. (2007): Organizational Resilience: Towards a Theory and Research Agenda. Conference: *Proceedings of the IEEE International Conference on Systems, Man and Cybernetics*, Montréal, Kanada, pp. 3418 – 3422. <https://doi.org/10.1109/ICSMC.2007.4414160>
- Weick, Karl E.; Sutcliffe, Kathleen M. (2007): Managing the Unexpected: Resilient Performance in an Age of Uncertainty. Jossey-Bass.
- Xiao, Lei; Cao, Huan (2017): Organizational Resilience: The Theoretical Model and Research Implication. *ITM Web of Conferences* 12, pp. 1 – 4. <https://doi.org/10.1051/itmconf/20171204021>

Máté Czene-Joó: Resilience, an Old but New Paradigm: Theories, Models, Perspectives

Resilience has become a very popular and widely used term in social sciences. Despite its many limitations and conceptual challenges, it still seems appealing to both social scientists and policymakers, because it fits with the „all hazards” approach of security sciences, thus it can address a diverse set of risks universally. Tackling the challenges of living with high-risk technologies, climate change and natural disasters, and now the coronavirus pandemic of the past two years, it calls for a new way of thinking about our collective security, and the concept of resilience seems to be (or seemed to be) just the perfect tool. In this paper, I revisit the theoretical foundations of resilience, I describe its conceptual evolution, and briefly discuss some of the most important themes and research agendas regarding the politics of building and maintaining resilience at a societal level.